

6 Een les dialogisch literatuur lezen in V4/V5: 'Op excursie' van A.H.J. Dautzenberg

Joop van der Kuip

Als je ooit in een leesclub hebt gezeten of anderszins met elkaar in gesprek bent gegaan over literatuur dan weet je dat het gesprek stimulerend kan werken, dat je andere interpretaties te horen krijgt, dat je geconfronteerd kunt worden met een andere leeservaring, dat andere lezers andere zaken hebben opgemerkt en dat kan dan weer jouw leeservaring verrijken en verdiepen, waardoor het gelezen werk aan kracht wint. Het delen van enthousiasme voor een boek kan het leesplezier danig verhogen. Zo kan ook het delen van kritiek je visie op wat literatuur tot goede literatuur maakt versterken. Dit alles kun je bewerkstelligen door dialogisch literatuur te lezen, precies wat in deze les de opzet is. Hieronder volgt een lesopzet met als thema dialogisch literatuur lezen aan de hand van een kort verhaal van A.H.J. Dautzenberg. Een lesopzet die aansluit bij het werk en het onderzoek van Tanja Janssen rondom dialogisch literatuuronderwijs.

Doel en algemene opzet van de les

Het doel van de les is meervoudig. Met de lesopzet wordt gepoogd de leerlingen een tekst beter te laten lezen, zodat er meer begrip ontstaat van dat wat de leerlingen lezen. Er wordt gepoogd de leerlingen een nieuwe of alternatieve wijze van lezen aan te leren. Ten slotte wordt gepoogd het leesplezier met deze methode te verhogen.

In de lesopzet worden de leerlingen uit vwo 4/5 aangezet tot het stellen van echte vragen bij het korte verhaal dat in de les gelezen wordt. Echte vragen zijn vragen die vanuit de leerling zelf komen, omdat er iets is in het verhaal dat bij de leerling deze vragen oproept. Leerlingen kunnen iets onduidelijk vinden in de tekst, of verrassend, of verwarrend, of onbegrijpelijk, of raar; iets wat bij de leerling tot vragen leidt. Het gaat dus om vragen waarvan het antwoord niet direct is terug te vinden in de tekst. Leerlingen schrijven deze vragen voor zichzelf op en denken na over een mogelijk antwoord. Op deze wijze gaat de leerling in dialoog met de tekst.

Vervolgens bespreken de leerlingen deze eigen vragen en antwoorden in een groepje, dat wil zeggen dat de leerlingen met de eigen vragen en antwoorden over de tekst met elkaar in dialoog treden. Leerlingen lezen twee pagina's. Dan treden de leerlingen met elkaar in dialoog waarbij de vragen en mogelijke antwoorden bij die twee pagina's worden besproken. Er wordt daarna een voorspelling gedaan over wat er in de rest van de tekst zou kunnen staan. Dit procedé herhalen de groepjes vier maal. Twee keer in de eerste les en twee keer in de tweede les. De eerste les wordt gestart met inleiding en uitleg. De tweede les wordt beëindigd met een klassikale dialoog.

De leerlingen denken na het hele verhaal gelezen en besproken te hebben afzonderlijk kort na over een zogenoemde hamvraag (een belangrijkste vraag over het verhaal). De afzonderlijke hamvragen worden gezamenlijk besproken waarna het groepje komt tot een gezamenlijke hamvraag, waarop een beargumenteerd antwoord wordt gegeven. De hamvragen en de beargumenteerde antwoorden van de verschillende groepjes worden tot slot klassikaal besproken, waarbij de docent weer de leidende rol heeft.

Steeds twee pagina's

Er is binnen deze lesopzet ervoor gekozen om de leerlingen de tekst niet in een keer helemaal te laten lezen. Leerlingen lezen steeds twee pagina's waarna ze hun echte vragen opschrijven (dat kan ook tijdens het lezen). Ze bedenken een plausibel antwoord en gaan daarna in dialoog met de rest van het groepje. Binnen twee pagina's wordt de urgentie van de vraag nog actief gevoeld. Dat kan na enkele pagina's verdwenen zijn. Sommige vragen die de leerling bij de eerste pagina's heeft kunnen enkele pagina's later alweer verdwenen of vergeten zijn. Soms kunnen er zo veel vragen zijn dat tussentijdse bespreking enorm welkom is. Ook biedt tussentijdse bespreking afwisseling in activiteit zodat de motivatie aanblijft. Eventuele onbegrepen termen kunnen bijtijds worden opgehelderd. Ook de vraag om te voorspellen hoe de rest van het verhaal zal verlopen, biedt een creatieve en tekstinterpretatieve uitdaging. Overigens vindt het doorlopen van de stappen per les maar twee keer plaats. Er is dus geen tijd om verveling te laten ontstaan, hoewel de kans daarop met een actieve dialoog al erg klein is.

De tekst

Er is in deze lesopzet gekozen voor een kort verhaal (ruim zeven pagina's) van A.H.J. Dautzenberg, getiteld 'Op excursie' uit de bundel *Vogels met zwarte poten kun je niet vreten*. Het verhaal gaat over een excursie van een klas naar wat een kunstwerk blijkt te zijn van levende mensen. Het verhaal sluit aan bij de belevingswereld van de leerlingen. Jongeren in het verhaal zijn van dezelfde leeftijd als de leerlingen die het verhaal lezen. Het verhaal beschrijft een onderwijssituatie op locatie. Verder zit het verhaal boordevol vreemde en soms absurdistische elementen, die veel vragen kunnen oproepen bij de leerlingen die het verhaal lezen. Het verhaal is enkel in dialoogvorm geschreven. Elke context ontbreekt. Leerlingen moeten dus, bijna alsof de tekst een soort hoorspel is, proberen te achterhalen wat er nu precies te zien is en wat er precies gebeurt. Sommige vragen die aan het begin van het verhaal ontstaan worden later opgelost. Zo geven enkele leerlingen in het begin van het verhaal op aandringen van de docent een beschrijving of interpretatie van wat ze voor zich zien. Door een kunstzinnige interpretatie van deze leerlingen blijft onduidelijk waar ze nu daadwerkelijk naar kijken. Even later blijkt dan pas dat zij kijken naar werkelijke mensen die roodgeschminkt voor dood, stil op de vloer liggen. De meeste vragen blijven evenwel open en bieden een mooie aanleiding tot een groepsgesprek.

Een les dialogisch literatuur lezen in V4/V5: Docentenhandleiding

Aan de hand van het korte verhaal 'Op excursie' van A.H.J. Dautzenberg

De les dialogisch literatuur lezen gaat niet uit van een tekst met een reeks traditionele vragen als *Wat is de titel?* of *Wie is de hoofdpersoon?*. In een dergelijke traditionele opdracht wordt de tekst door de leerlingen vaak enkel gezien als een bron om de antwoorden op de vragen te vinden. De tekst heeft dan verder geen intrinsieke waarde.

Binnen de les dialogisch literatuur lezen wordt alleen de tekst gegeven, waarbij de leerlingen zelf vragen dienen te stellen. Dit dienen zogenaemde echte vragen te zijn. Geen vragen naar zaken die direct in de tekst terug te vinden zijn, maar vragen die bij de leerling zelf opkomen tijdens het lezen van het korte verhaal. Dat zijn vragen uit gebrek aan begrip, of uit interesse, uit verwarring, uit bevreemding, etc.

Leerlingen schrijven deze vragen op tijdens (of na) het lezen van de tekst. Op deze wijze gaat de leerling als het ware in dialoog met de tekst zelf. De tekst wordt vervolgens in een groepje medeleerlingen besproken aan de hand van deze vragen. Door middel van dialoog worden leerlingen geconfronteerd met andere interpretaties, ideeën en opvattingen en leerlingen zien dat medeleerlingen een andere focus kunnen hebben. De leeservaring en het begrip van de tekst kunnen zo worden verdiept. Dit verbreedt hun perspectief en kan leiden tot relativering van het eigen standpunt. De vragen dienen in de groepsbespreking zo goed mogelijk beantwoord te worden. Bij het beargumenteren van hun antwoorden worden de leerlingen aangesproken op hun kritische denkvaardigheden. Overigens mag de dialoog niet verzanden in een debat. De dialoog is niet gericht op verbale aanval en verdediging, maar staat in dienst van uitwisseling van ideeën en opvattingen over de tekst, van een beter begrip, van verdieping en van leesplezier.

Deze lesopzet gaat ervan uit dat de tekst in twee lessen en per les in twee delen gelezen en besproken wordt. Bij aanvang van de eerste les doorloopt de docent klassikaal de stappen, zodat de leerlingen weten wat er van hen verwacht wordt. Leerlingen lezen dan de eerste twee pagina's van het korte verhaal, waarbij zij alle mogelijke 'echte' vragen voor zichzelf opschrijven. Meteen bedenken ze daarbij een plausibel antwoord. Daarna worden binnen een groepje van vier leerlingen de zelf geformuleerde vragen en antwoorden besproken. Dat wil zeggen dat leerlingen elkaar uitleggen welke vragen bij hen opkwamen en welk antwoord, of verklaring, of oplossing zij waarschijnlijk achten. De andere leerlingen uit het groepje reageren hierop en kunnen eventueel met een alternatief antwoord, of verklaring, of

oplossing komen. Ten slotte probeert het groepje samen tot een voorspelling te komen van wat er in de volgende pagina's staat te gebeuren. Als deze stappen zijn gezet gaan de leerlingen naar de volgende twee pagina's en zetten voorgaande stappen opnieuw. Leerlingen krijgen ruim de tijd om onderling een dialoog te voeren.

In de tweede les wordt deze gang van zaken voortgezet. Deze les is dus zeker geschikt voor een blokuur. De vijfde en zesde pagina worden gelezen en dezelfde stappen worden gezet. Hetzelfde geldt voor de zevende en achtste pagina. De laatste stap is het bedenken van de *hamvraag*. De hamvraag is de belangrijkste vraag van het verhaal, waarvan het antwoord niet letterlijk in het verhaal is terug te vinden en die meerdere mogelijke antwoorden kent. Deze individueel bedachte hamvragen worden in het groepje weer uitgewisseld, waarna er een hamvraag per groepje wordt uitgekozen. Ieder groepje probeert op de eigen hamvraag een zo goed mogelijk beargumenteerd antwoord te formuleren. Uiteindelijk worden de hamvragen klassikaal besproken. Dat wil zeggen dat in het laatste kwartier de docent de les weer leidt, de groepjes vraagt naar hun hamvraag en hun beargumenteerde antwoord. De docent geeft de andere groepjes de mogelijkheid te reageren op elkaars vragen en antwoorden. Door deze reactie te stimuleren poogt de docent een klassikale dialoog te doen ontstaan.

Belangrijke lesaspecten voor de docent

- De lesopzet is gebaseerd op twee lessen van 50 minuten.
- Lees de stappen vooraf klassikaal door.
- De docent is een coach: Geef geen waardeoordelen. Geef geen antwoord op vragen over de tekst, maar speel de vraag door aan een volgende leerling. Probeer het gesprek te stimuleren door (open) vragen te stellen als *Weet je daar zelf een antwoord op? Waarom denk je dat? Wat vind jij van haar vraag/antwoord?*
- Geef leerlingen voldoende mogelijkheid om met elkaar in dialoog te gaan, maar bewaak tegelijk ook de tijd.
- Loop rond om te horen en te zien of de leerlingen zich bezighouden met de opdracht, om te zien of ze aanmoediging of hulp nodig hebben en om te zien of ze niet te ver voor- of achterlopen en of ze niet afdwalen.
- Let op dat leerlingen elkaars vragen niet afbranden of anderszins elkaar beoordelen. Het is een uitwisselen van en ontstaan voor elkaars opvattingen.

- Houd ongeveer een kwartier van de tweede les over om de hamvragen te bespreken. Zorg dat ieder groepje zijn hamvraag heeft kunnen verwoorden en op basis van argumenten heeft kunnen beantwoorden.
- Zorg ervoor dat je op basis van deze hamvragen en antwoorden klassikaal een dialoog kunt stimuleren.

Het is ook mogelijk om de leerlingen alle antwoorden tijdens deze opdracht te laten opschrijven en op te laten nemen in een fictiedossier. Er valt eventueel zelfs een beoordeling aan te koppelen, waarbij gekeken kan worden naar kwaliteit van vragen en antwoorden, maar vooral naar kwaliteit van rechtvaardiging en eventueel naar inzet en bijdrage in de les.

Je kunt er ook voor kiezen om aan het eind van de les de leerlingen de werkvorm te laten evalueren. Maar dat zou in alternatieve lesopzetten uiteengezet moeten worden.

Geraadpleegde werken

- A. Stoop, J. v.d. Kuip, T. Janssen (2012). Dialogisch leesonderwijs in de klas. *Levende Talen Tijdschrift*, 13(03), 25-33.
- Dautzenberg, A.H.J. (2010). Op excursie. In A.H.J. Dautzenberg, *Vogels met zwarte poten kun je niet vreten* (pp. 144-151). Amsterdam: Contact.
- Janssen, T. (2009). *Literatuur leren lezen in dialoog: lezersvragen als hulpmiddel bij het leren interpreteren van korte verhalen*. Amsterdam: Vossiuspers.
- Janssen, T. (2015). *Korte verhalen lezen & interpreteren. Nederland leest in de klas*. Uitgave van Stichting Lezen en CPNB

Een les dialogisch literatuur lezen in V4/V5: Leerlingmateriaal

Aan de hand van het korte verhaal 'Op excursie' van A.H.J. Dautzenberg

We gaan de komende twee lesuren aan de slag met literatuur en wel het korte verhaal. Dat doen we niet op de traditionele manier. Binnen de traditionele manier zou je vragen bij de tekst krijgen als *Wie is de hoofdpersoon?* of *Vanuit welk perspectief wordt dit verhaal verteld?* of *Wanneer speelt het verhaal zich af?* Dat soort vragen krijg je er nu niet bij. Je krijgt er zelfs helemaal geen vragen bij. Nee, ditmaal ga je aan de slag met *echte* vragen bij het korte verhaal. Dat zijn vragen die bij jou opkomen tijdens het lezen. Dat zijn zelden traditionele vragen zoals hiervoor genoemd. Je zult eerder vragen stellen als *Waarom zegt deze persoon zoiets raars?* of *Waarom doet deze persoon dit?* of *Wat is er hier aan de hand?* Het zijn dus vragen die bij jou opkomen, omdat je iets vreemd vindt, of interessant, of onbegrijpelijk, of onlogisch, of grappig enz. Deze vragen schrijf je op. Je denkt vervolgens na over een mogelijk antwoord op die vraag en dat antwoord probeer je zo goed mogelijk te beargumenteren. En dan komt het belangrijkste: je treedt met je groepsleden in dialoog. Dat wil zeggen dat je samen elkaars vragen en antwoorden bespreekt. Je luistert naar andere opvattingen, naar zaken die andere groepsleden zijn opgevallen en je discussieert over mogelijke invullingen en oplossingen.

Voordat je het korte verhaal gaat lezen, neemt je docent klassikaal onderstaande verwerkingsstappen door.

Je volgt de volgende stappen:

1. Je docent verdeelt de klas in groepen van vier leerlingen.
2. Ieder lid van de groep leest individueel de eerste twee bladzijden van het verhaal.
3. Tijdens het lezen van deze twee bladzijden schrijf je voor jezelf vragen op. Dat mogen geen vragen zijn waarvan je het antwoord letterlijk terug kunt vinden in de tekst, maar het moeten *echte* vragen zijn. Echte vragen zijn vragen die jij je daadwerkelijk stelt bij het lezen van de tekst. Dat kunnen vragen zijn naar de betekenis van een woord, maar ook vragen als *Waarom zegt hij dit?* Of: *Waarom doet zij dat?* Of: *Wat gebeurt er hier eigenlijk?* Het zijn vragen over zaken in het verhaal die jij vreemd vindt, of raadselachtig, of opvallend, of onduidelijk, of vaag, of interessant, of indrukwekkend, of verrassend, iets

dus wat jij als lezer zou willen weten, maar waar het verhaal geen antwoord op geeft. Meestal kun je op deze vragen meer antwoorden geven; er is niet maar een goed antwoord.

4. Het antwoord dat jij formuleert op je vraag dien je zo goed mogelijk te beargumenteren.
5. Vervolgens ga je met je groepsleden in dialoog. Je gaat praten over de gelezen bladzijden aan de hand van de zelf geformuleerde vragen en beargumenteerde antwoorden. Sommige vragen zullen misschien hetzelfde zijn als je groepsleden, maar veel vragen zullen ook anders zijn. Dat is juist goed. Let op: hierbij is de ene vraag niet beter of slechter dan de andere. Je kunt wel met elkaar bespreken welk antwoord misschien beter te beargumenteren valt. Maar een absoluut correct antwoord valt meestal niet te geven. Het gaat er dus niet om het 'juiste' antwoord te vinden, maar om een mogelijk antwoord te rechtvaardigen.

Als een leerling geen argumentatie geeft of als de argumentatie niet overtuigend is, stel dan aan degene met dat antwoord vragen als: *Waarom denk je dat? Kun je daarvoor een aanwijzing vinden in de tekst? Is de rest het ermee eens?*

Soms gebeurt het dat een vraag of onduidelijkheid uit het begin van het verhaal verderop in het verhaal wordt ingevuld. Dan vervalt de aanvankelijke vraag.

6. Dan ga je naar de volgende twee bladzijden en herhaal je stap 3, 4 en 5. Dit proces herhaalt zich vier keer. Twee keer in de eerste les en twee keer in de tweede les. De vierde keer gaat het om anderhalve bladzijde.
7. Als je de hele tekst gelezen hebt, bedenkt ieder individueel groepslid een zogenoemde *hamvraag* (het mogen er bij deze tekst ook twee zijn). Kenmerkend voor de hamvraag:
 - Het is een vraag die jij de belangrijkste vraag vindt binnen de hele tekst.
 - Het is een vraag waarop het antwoord niet letterlijk in de tekst terug te vinden is.
 - Het is een vraag waarop meerdere antwoorden mogelijk zijn.
8. Vervolgens bespreek je met de rest van de groepsleden elkaars hamvragen. Je kiest gezamenlijk de (twee) beste eruit en probeert gezamenlijk een antwoord te formuleren op de deze vraag. Ook dit is niet *het juiste* antwoord, want dat bestaat niet.

Je moet wel je antwoord kunnen rechtvaardigen: waarom is dit antwoord beter of aannemelijker dan een ander antwoord.

9. In het laatste deel van de les zal de docent klassikaal de hamvragen en de antwoorden erop bespreken: een klassikale dialoog. Ieder lid van het groepje moet het antwoord op de gekozen hamvraag kunnen beargumenteren. Leerlingen uit andere groepjes mogen hier dan weer op reageren.
10. Heb plezier in het lezen en bespreken van de tekst. Hoe groter jouw inbreng hoe leuker het wordt.

Verhaal 'Op excursie' van A.H.J. Dautzenberg

uit de bundel *Vogels met zwarte poten kun je niet vreten*

'Slangen die over dode mensen kruipen...'

'Een sterk beeld, Eelco, een bijzonder sterk beeld. En hoe zien die slangen er precies uit?'

'Rood en een beetje glibberig.'

'Heel goed. En jij Jeanette, wat zie jij?' 'Ik weet het niet...'

'Kijk eens goed en vertel ons gewoon wat je ziet.' 'Mensen die op de grond liggen, allemaal door elkaar...'

'En wat nog meer?'

'Bloed. Die mensen zitten onder het bloed.'

'Probeer nu je fantasie eens te gebruiken. Maniche zag een vijver vol pijn, Eelco zag rode slangen – en jij?' 'Ik zie ook slangen...'

'En wat doen die slangen?'

'Ze zwemmen door die mensen heen.'

'Prima, Jeanette, dat is precies wat ik bedoel. Je ziet *meer* dan er in werkelijkheid *is*. Je gebruikt je *fantasie* en geeft daarmee *betekenis* aan de realiteit. Snap je dat?'

'Een beetje.'

'Straks begrijp je het helemaal, let maar op. Khalid, jouw beurt. Wat zie jij als je naar deze mensen kijkt?' 'Geweld. Wraak. Ik denk dat deze familie...'

'Kevin! Hou op met dat geklier, hoor je me! Vertel verder Khalid.'

'Volgens mij is dit een familie die vermoord is.'

'Dat zou natuurlijk heel goed kunnen. Maar probeer eens te kijken zoals we in de les hebben geleerd.'

'Zoals met die appel?' 'Inderdaad.'

'Ik zie... Ik zie... Ik zie een schilderij van bloed.' 'Uitstekend, Khalid, een schilderij van bloed. Wie ziet er nog meer een schilderij in...? Eén, twee, drie, vier vingers... Maurice, laat maar horen.'

'De schilder heeft volgens mij heel veel verdriet.' 'Waarom denk je dat?'

'Anders zou hij niet al die dode mensen zo neerleggen.'

'Jouw beeld lijkt een beetje op de vijver vol pijn van Maniche. Hij ziet een vijver, jij een schilderij, maar allebei zien jullie pijn. Anne, jij hebt nog niks gezegd. Zie jij ook een schilderij?'

'Nee.'

'Wat dan wel?'

'Die mensen die op de grond liggen zijn niet echt dood.'

‘Dat weten we allemaal, Anne. Hoe heten die mensen ook alweer die spelen of ze dood zijn?’

‘Krokusslachtoffers.’

‘Bijna goed. Jongens, help Anne eens een beetje. Moniek, weet jij het?’

‘Ik ben het vergeten...’ ‘Bernard?’ ‘Lotusslachtoffers.’

‘Precies, *Lotusslachtoffers*. Anne, we weten dat die mensen niet echt dood zijn, die doen maar alsof. Maar wat zie je nog meer?’

‘Niks.’

‘Zie je rode slangen?’ ‘Nee.’

‘Zie je dan misschien een lappendeken vol bloedvlekken?’

‘Nee.’

‘Kevin, de laatste waarschuwing...! Carnaval?’

‘Ook niet. Ik zie alleen die mensen en dat bloed.’

‘Kun je je voorstellen dat ze iets proberen uit te beelden?’

‘Eigenlijk niet.’

‘Bernard, ik zie je lachen. Het is niet netjes om Anne uit te lachen. Waarom doe je dat nou?’

‘Ik vind het grappig.’ ‘Wat vind je grappig?’

‘Dat Anne niks ziet. Meisjes zijn stom.’

‘Meisjes zijn helemaal niet stom, Bernard, dat weet jij net zo goed als ik. Niet iedereen snapt alles even snel, en dat geldt óók voor jongens. Maar natuurlijk zijn we nu extra benieuwd naar wat jij ziet...’

‘Ik zie een waterlandschap van de geest dat zich vermenigvuldigt in de pijn.’

‘Een wat?’

‘Een waterlandschap dat de nietigheid opeist.’

‘Waar heb je het over Bernard?’

‘Nou, gewoon wat ik zie.’

‘Dat noem jij gewóón...? Hoe kom je in godsnaam bij die dingen?’

‘U vroeg mij wat ik zie.’ ‘Vertel dat dan nog eens.’

‘Ik zie een waterlandschap van de geest dat zich vermenigvuldigt in de pijn en daarmee de nietigheid opeist.’

‘Ik sta perplex. Heb je dat ergens gelezen?’

‘Nee, ik gebruik gewoon mijn fantasie, zoals u dat in de klas hebt uitgelegd met die appel.’

‘En dan zie jij een... waterlandschap – zeg ik het goed?’

‘Een waterlandschap dus dat de nietigheid opeist?’ ‘Ja.’

‘Sorry hoor, maar dat heb je ergens gelezen.’ ‘Helemaal niet, ik kijk gewoon naar die mensen en dan zie ik onder andere dat.’

‘Onder andere? Wat zie je nog meer dan?’

‘Ik zie dat de verachting in een dikke jas slaapt. Ze is moe, omdat ze genoeg heeft van de liefde. Want de liefde is als onoplosbaar poeder in een glas water.’

‘Waar haal je het allemaal vandaan?’

‘Ook zie ik dat conclusies zelden worden geschraagd door de realiteit. Dat komt door de wisselvalligheid van het verlangen naar geestelijke rust...’

‘Hou maar op, Bernard, dit is veel te ingewikkeld voor de andere kinderen.’

‘Niet alleen voor de kinderen hoor. Ik snap er ook niks van.’

‘Meneer, u moet blijven liggen, u bent dood!’

‘Ja, hallo. Je denkt toch niet dat ik rustig kan blijven liggen als een van je leerlingen met zo’n analyse komt?’

‘Precies. Wat een knap kind!’

‘Meneer en mevrouw, gaat u alstublieft weer liggen! De les is nog niet afgelopen!’

‘Nee, dat gaat nu niet meer. De concentratie is verdwenen.’

‘U hoeft alleen maar te liggen!’ ‘Ho, ho, pas op met wat je zegt! Het is een misverstand dat Lotusslachtoffers *alleen maar liggen*.’

‘Het lijkt me niet verstandig om deze discussie te voeren met de kinderen erbij. Kunt u weer plaatsnemen? Dan kan ik de les vervolgen – of wat daar nog van over is.’

‘Je begint zelf.’ ‘Waarmee?’

‘Je zegt dat we *alleen maar hoeven te liggen*!’

‘Ik bedoel, u speelt alsof u dood bent. Dat is toch niet zo moeilijk?’

‘Nou wordt-ie mooi!’

‘Kevin, hop naar buiten! Ga maar op de gang staan. Ik wil je hier niet meer zien. En morgen schrijf je je naam op het bord. Hop, d’r uit... Meneer, het is niet de bedoeling dat we over uw rol discussiëren. Ik probeer les te geven en mijn leerlingen te leren hun fantasie te gebruiken, dat is al moeilijk genoeg.’

‘Leer de kinderen eerst maar eens dat ook Lotusslachtoffers hun fantasie moeten gebruiken om hun rol te kunnen spelen. Met rode schmink alleen kom je er niet, wat jij Astrid?’

‘Wat denk je? Het duurt bij mij altijd een paar minuten voordat ik de juiste golflengte te pakken heb. En als dat niet lukt, dan kan ik niet voor dood blijven liggen. Een kwartiertje lukt nog wel, maar de hele les – nee. Dat wisten jullie niet, hè kinderen?’

‘Ik heb liever niet dat u mijn leerlingen aanspreekt.’

‘Dat maakt het alleen maar moeilijker.’ ‘Ik snap die mevrouw wel.’

‘Bernard, hou jij even je mond, je hebt al meer dan genoeg gezegd.’

‘Laat die jongen toch uitspreken. Ik ben wel benieuwd of hij mij daadwerkelijk begrijpt.’

‘Het is mijn les, ik bepaal wie er hier spreekt. Kunt u mij een plezier doen en alstublieft weer gewoon gaan liggen? Dan probeer ik verder te gaan.’

‘Je begrijpt niks van ons beroep, dat is me nu wel duidelijk. Je bent gewoon bang dat die jongen je de les leest.’ ‘Haha, mag ik even lachen? Die jongen citeert wat hij thuis per ongeluk heeft gelezen in een boek van zijn ouders, en u denkt meteen dat hij intelligent is en uw drijfveren begrijpt. Kom op zeg... Wat hebt u trouwens veel aandacht nodig voor een dode. Als ik dat had geweten, had ik voor een andere excursie gekozen.’ ‘Laat hem dan antwoorden... Bernard – zo heet jij toch?’

Bernard, vertel ons eens hoe je over ons denkt.’ ‘Vooruit, u uw zin, anders staan we hier over een uur nog te bakkeleien. Maar daarna wil ik gewoon mijn les vervolgen, het is maar dat u het weet... Bernard, vertel het ze maar. Laat ze in verbazing achter.’

‘Ik denk dat een Lotusslachtoffer op zoek moet gaan naar de innerlijke weergalm van de afwijking. Heeft hij of zij die gevonden, dan pas kan hij of zij zich aansluiten bij de stoet van verdwaalde zielen.’

‘Ha! Legt Bernard uw drijfveren bloot? Bent u tevreden met zijn antwoord?’

‘Meer dan tevreden. Die jongen voelt precies aan voor welke taak wij ons telkens weer geplaatst zien.’

‘Nu neemt u me in de maling.’ ‘Verre van, verre van...’

‘Die jongen zuigt gewoon wat uit zijn duim en u doet net of hij u – Au!’

‘Zo, ga maar eens even liggen, eigenwijs stuk vreten.

Ogen dicht. Ik zei: ogen dicht!’

‘Au! Dat doet pijn, bent u gek geworden! Blijf van me af!’

‘Ik zei: ogen dicht... en snaveltje tóé... Makkelijk, hè, juffrouwetje van niks, gewoon op de grond liggen? Zo Bernard, vertel jij nu maar eens wat je ziet!’

‘Wat bedoelt u, meneer?’

‘Gewoon, welke symboliek roept dit beeld op?’ ‘Welk beeld?’

‘Van de juffrouw die op de grond ligt.’

‘De juffrouw ligt op de grond... en haar lip bloedt...’ ‘En wat zie je nog meer?’

‘Dat is alles.’

‘Vast en zeker zie je nog veel meer. Je kunt het ons gerust vertellen.’

‘Meer zie ik niet.’ ‘Echt niet?’

‘Nee.’